

Kamil Henner:

Dvě kapitoly z právních dějin prvotní církve.

I.

Poměr k římskému státu do r. 313.

Křesťanství vzniklo v době velikého rozmachu a rozkvětu římské veleříše: císařství římské je zbudováno na základech římských, řeckých a orientálních. Státní správa je přesně prováděna; jednota je znatelná v obchodním pospoji, ve vojště, úředním jazyce latinském, v právu. Blahobyt se šíří, obchod vzrůstá, vzdělání řecké se prohlubuje, řecký jazyk se stává *κοινή διάλεκτος*, umění a vědy vzkvétají.

Ale staré mravy se kazí: obětavá láska k vlasti mizí, občanská hrdost se ztrácí, kázeň se uvolňuje, sesurování přibývá (»panem et circenses«), víra v staré bohy ochabuje, důvěra v jich ochrannou moc odumírá. A staří bohové přece byli dříve původci římské slávy, římské velikosti; náboženství bylo spjato s římským státem, s římským právem. Náboženství bylo pokládáno za výron ducha národního, jako řeč a jako právo. I proto Říman nevyrvál podrobeným národům jich náboženství; i cizinec mohl v Římě holdovati bohům svým; cizí kult jen nesměl překážeti bohům římským, nesměl je potírati (náboženský synkretismus, theokrasie).

Ale v císařské době římský lid se odvrací od bohů svých a vyhledává bohy cizí; vzdělání pak vyměňuje náboženství za filosofii, jež dospívá k úsudku, že bohové nejsou. Na místě víry je znatelná touha po zjevení a po spasení; filosofický monotheismus se prodírá, ale nezatlačil oficiálního mnohobožství.

Někteří císařové ještě se pokusili zarazití vnitřní úpadek státního náboženství římského, ale jejich prostředky selhaly, neboť víra se neutvrzuje násilím. Ovšem nešlo o zachování blaživé víry, nýbrž šlo o zachování státního náboženství jako nepostradatelné opory vládní. Vláda se obávala, by sklon k novotám náboženským nevyvolal snah po změnách politických. Stará bohoslužba římská tudíž napořád byla úředně podporována, třebaž poklesla k úplnému formalismu. Novota však přece byla zavedena v době císařské; to byl kult císařů v Orientu dávno známý.

a to dříve kult císařů zemřelých, později kult císařů žijících, jenž znamenal nejvyšší oficiální uctívání státní moci vše ovládnající. Ale ani stará bohoslužba, ani nový kult císařů nežádaly víry, nýbrž stály jen na zachovávání zevních formalit, žádaly pouze konání náboženských obřadů.

Kdo z Římanů však úmyslně se vzepřel tomuto požadavku, stal se vzbouřencem proti státu a proti císaři. Jen židům (religio licita) se dostalo v tomto směru výjimečného postavení. Přísný a nepoddajný jich monotheism nevybízel ku pronásledování, neboť šlo o staré náboženství národní, jež od staletí bylo obmezeno převahou na příslušníky jediného národa bez přímého ostnu proti náboženství římskému. Přestoupení k židovství bylo zakázáno pod přísnými tresty teprve r. 202 za Septimia Severa.

Ale tyto podmínky tolerance vůči židům nezůstaly splněny u křesťanů čili Nazaretských nebo Galilejských. Jisto je, že křesťané žili a šířili se původně pod záštitou synagogy, že ochrana poskytovaná náboženství židovskému svědčila i křesťanům. Ale přispěním židů samých byli křesťané brzy pokládáni za odpadlíky náboženství židovského; oni pak vytvořili žádného jednotného národa, řady jejich doplňovaly se z příslušníků nejrůznějších národův, a to v prvních dobách ponejvíce z nižších vrstev městských. Učení křesťanské bylo universální a výlučné: »Jdouce po všem světě, kažte evangelium všemu stvoření. Kdož uvěří a pokřtí se, spasen bude; kdož pak neuvěří budeť zatracen« (Markus XVI, 15, 16.) V tomto učení byl zápor všeho náboženství římského, které bylo součástí římského zřízení státního.

Ovšem nečelilo křesťanské učení ni proti státu ni proti císaři. Pravíť epištola Pavla k Římanům (XIII, 1, 2): »Každá duše vrchnostem poddána buď. Neboť není vrchnosti, jediné od Boha, a kteréž vrchnosti jsou, od Boha zřízené jsou. A protož kdož se vrchnosti protiví, Božímu zřízení se protiví; kteříž se pak protiví, odsouzení sobě dobudou.«

První Pavlova epištola k Timoteovi (II, 1, 2) dí: »Napomínámť pak, aby přede vším činěny bývaly pokorné modlitby, prosby, žádosti a díků činění za všechny lidi, za krále i za všechny v moci postavené, abychom pohodlný a pokojný život vedli ve vši pobožnosti a šlechetnosti. A čteme v první epištole Petrově (II, 13 nsl.): »Poddání buďte všelikému lidskému zřízení pro

Pána, buďte králi, jako nejvyššímu, buďte vladařům jako od něho poslaným« a »všecky ctěte, bratrstvo milujte, Boha se bojte, krále v poctivosti mějte«.

Tyto doklady z evangelií jsou svědectvím, že křesťanství neodmítá státu, naopak křesťanství uznává stát jako připuštění Boží; stát je zřízen podle vůle božské a nařízení božského. Ale v ý k o n státní vlády má své meze vytčené křesťanským učením; uznávání vlády státní bylo tudíž jen relativné, po křesťansku omezené.

Rozdil mezi božským nařízením a nařízením světským vytčen byl již samým Kristem slovy: »Dávejte tedy, co jest císařovo, císaři, a co Božího, Bohu« (Matouš, XXII, 21) a vytčen výrokem apoštolů: »Více sluší poslouchati Boha, než lidí.« (Skutkové ap. V, 29 a IV, 19.) A zásadnímu neuznávání moci státní dán výraz známými slovy Tertullianovými: »*n o n p o t e s t u n a a n i m a d u o b u s d e b e r i , d e o e t c a e s a r i*« (de Idolatria c. 19).

Toto neomezené uznávání státu, ale omezené uznávání státní vlády se vysvětluje z učení staré církve o přirozeném právu a o státu. Uznával se jen jediný přirozený zákon mravní, bylo jen jediné právo přirozené, jež bylo souhrnem mravních zásad odpovídajících základním příkazům desatera božského, souhrnem pravidel upravujících lidský život. Dané právo státní nemělo by zásadně nikdy vybočiti z těchto mezi přirozených, které byly vloženy Bohem do srdce lidského, nebo jinak řečeno, státní právo mělo býti zásadně jen provedením onoho práva přirozeného.

Ale n e z t e n č e n é provedení tohoto p ů v o d n í h o práva přirozeného nestačí, když lid zhřešil, když sám se stal nevěrným oněm zásadám. Jakmile odbočil od cest mu vykázaných, musily sociální poměry býti upraveny způsobem odpovídajícím změněným poměrům životním.

Tu zásady původního zákona přirozeného nemohou přijíti k platnosti měrou neztenčenou, nýbrž jen omezenou měrou. Pokud se to děje, mluví se o uplatnění sekundárního čili odvozeného práva přirozeného. Stát se pokládá za nutnost plynoucí z práva původního, státní zákony koerční, donucovací jsou výronem odvozeného práva. Státu jako původně nutnému organismu nelze činiti odporu, ale zásadně možný jest odpor proti zákonům státním, pokud vybočují z mezí; křesťané mohli tudíž od-

porovati zákonům, které se přičily zásadám křesťanským neměnitelným, na př. uznávání jediného boha křesťanského.

Tato theorie křesťanská je celkem totožna s naukou stoiků, pokud pokládali za závazný zákon, který odpovídal právu přirozenému. A jako stoa různila mezi zlatým věkem lidské nevinnosti a mezi věkem lidského provinění, různila křesťanská nauka mezi prastavem biblickým a mezi dobou nastalou po prohřešení člověka. V oné době panovalo přirozené právo původní, v době této odvozené právo.

Křesťanský názor potíral tudíž zásadně všemohoucnost římského státu a císaře, odtud boj ovšem neveden pro viru, pro náboženské přesvědčení, ale pro podryvání státní moci, tudíž to byl boj politický, ačkoli křesťanské hnutí bylo hnutím náboženským a nebylo žádnou sociální revolucí, žádným pozdvižením proletariátu.

Boj římského státu proti křesťanství se stal v dějinách známým pod jménem křesťanského pronásledování, křesťanských procesů, jež nebyly vždy ovládnuty týmiž zásadami.

Pronásledování toto se vyjímá jinak ve století prvém, když křesťané byli pokládáni za židovskou sektu, tedy ovšem za »religio«, t. j. (náboženskou) společnost, když byli pokutováni za Nerona (r. 64) a za Domitiana (r. 95, 96), a to z příčin zvláštních (žhářství, atheismu) atd.

Obraz se mění od doby Trajanovy až k Deciovi, když se pohlíží ke křesťanství jako k náboženství zvláštnímu, ale zapovězenému; zde vystupují proti křesťanům více méně nahodile Trajan (112), Mark Aurel (161—180), Septimius Severus (193—211), a Maximinus Thrax (235—238).

Pronásledování stává se všeobecným a oficiálním za Decia (249—251), Valeriana (253—260), Diocletiana (284—305), Maximina Dajy (306, 311) a Galeria (305—311).

Pokutování křesťanů nebylo stálé, nýbrž občasně; poukaz Trajanův »*Christiani conquirendi non sunt*« vykládán byl často po rozumu skutečného trpění křesťanů. Škoda, že ztratil se spis »*de officio proconsulis*« (asi z r. 215) slavného právníka Ulpiana, v němž byla umístěna sbírka císařských reskriptův o procesech křesťanských.

Pokutování ono bylo vyvoláno na mnoze důvody státní policie; uplatňoval se nátlak všeobecného roztrpčení lidu proti kře-

stanům, jemuž i vláda podlehla. Křesťanům za vinu kladeno odium generis humani, že jsou státu nebezpeční, hostes publici, že neuznávají bohů státních (sacrilegi, criminelaesae Romanae religionis), že odpírají božskou úctu císaři (maiestatis rei), že žijí v neuznaných společnostech (zločin vzpoury), že křesťanské učení je superstitio prava et immodica, jež svádí k nejrůznějším hnusným zločinům, že křesťané jsou infructuosi in negotiis (třída neproduktivní).

Ovšem je posud spor o pohnutkách tohoto boje proti křesťanům, o politických a právních základech jeho, o povaze úředního zakročování: řádný proces (iudicatio) buď ex lege contra collegia illicita, buď ex lege desacrilegio, buď ex lege Julia maiestatis; coërcitio policejní pro odpadnutí od náboženství státního; institutum Tiberianum nebo trium accusationum; a to accusatio sumptuaria (podezřelý život), accusatio sacrilegii a accusatio laesae maiestatis.

Ale jisto je, že občasný boj proti křesťanům se stupňoval až k snaze po úplném jich vyhlazení a jisto je, že boj tento nekončil vítězstvím jeho osnovatelův. Ať se vystupovalo proti jednotlivým křesťanům, ať proti církevním pohlavárům, ať proti veškerenství křesťanů, křesťané přece nebyli vyhlazeni. Bylo užíváno druhy nejrůznějších trestů: spalování svatého písma, bourání svatyň, snižování na cti, vylučování otroků z nabývání svobody, odsouzení k práci v dolech, konfiskace jmění, vyhnanství, smrti a zmražení; ale prolitá krev (martyres, mučedníci a confessores, vyznavači trestání pro víru) byla semenem nového vzpružení a obrození (semen est sanguis christianorum: Tertullián). Přemnozí ovšem neobstáli v tomto nerovném boji, bylo mnoho odpadlíků; v 3. stol. za Decia nazýváni lapsi, a to thurificati, sacrificati, libellatici (kdož si zaopatřili úřední osvědčení, libellus, že obětovali), acta facientes (když dali zapsati svá jména do listin obětujících); ve 4. stol. traditores, když vydali písma svatá.

Ale morální síla křesťanského učení přece skvěle se osvědčila. Křesťanství vyvýšilo důstojnost člověka, povýšilo ženu, pěstilo vzájemnou lásku, vystupovalo proti smyslnosti, hodnotilo evangelickou chudobu, ujímalo se chudých a nemocných; pobá-

dajíc pány k vlídnosti a otroky k dobrovolnému poslušenství vyrovnávalo rozdíl mezi svobodnými a otroky, ocenilo ruční práci lidskou, prokázalo neodolatelnou moc vniterního přesvědčení, vyhlazovalo nepřátelství mezi různými národy, čímž vším i získalo obhajování u filosofů.

Síla křesťanství byla větší než síla pohanského státu, jenž se vzdal dalšího pronásledování jako marné námahy, jak výslovně se podotýká v ediktu tří císařů Galeria, Konstantina a Licinia z 30. dubna 311, jímž vykonávání tehdejšího křesťanství se zákonně uznává (*ut denuo sint Christiani et conventicula sua component, ita ut ne quid contra disciplinam agent*), jakož se připouští i bezvýjimečná svoboda každého kultu. Zde se ukázalo již patrně, že stát nemůže trvale v nepřátelství žít s duchovním hnutím, jež má oporu v četných vrstvách jeho občanstva.

Po dvou letech ještě neklidných (Maxentius, Maximinus), vydán pak v Miláně reskript císařů Konstantina a Licinia 13. června 313, svědčící místodržícím, reskript, jenž uplatnil přesvědčení, že církev může a musí býti činitelem politickým. Hlavní jeho ustanovení jsou vytčena slovy: 1. »*ut daremus et Christianis et omnibus liberam potestatem sequendi religionem, quam quisque voluisset*«. 2. *Et quoniam iidem christiani non ea loca tantum ad quae convenire consuerunt, sed alia etiam habuisse noscuntur ad ius corporis eorum id est ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinentia, ea omnia... iidem Christianis id est corpori et conventiculis eorum reddi iubebis, supra dicta scilicet ratione servata, ut ii qui eadem sine pretio... restituant, indemnitate de nostra benevolentia sperent.*«

Místodržící se pak poukazují, by bez prodlení provedli, co reskript nařizuje, by volnost náboženství zavládla v říši.

Důrazně musí býti k tomu poukázáno, že zde volnost náboženská byla poskytnuta všem, křesťanům a nekřesťanům, že zde zvítězila myšlenka kromobyčejného významu světového, že zde zazářila hvězda jasného světla. Bohužel, že brzy zanikla.

Převrat způsobený reskriptem milánským zdá se býti na první pohled náhlým, ale přece byl dlouho připravován: římský stát pozbýval v 2. a v 3. století rázu státu národního a stával se světovým, což se jeví hlavně v propůjčení římského občanství všem provinciálům (r. 212); římské náboženství přestalo býti

národním za vlivů náboženství cizích, jen císařský kult měl být sjednocující. Ale přesvědčení o nutnosti jednotného náboženství se nevytratilo, jen že různé pokusy v tomto směru se ztroskotaly: selhaly za Elegabala, jenž chtěl podřízení všeho kultu syrskému kultu slunce; selhaly za Alexandra Severa, jenž hleděl vštípiti všemu kultu náboženskému vědomí podstatné jednoty; selhaly za Maximina Dajy, jenž usiloval o administrativní sjednocení všeho kultu v jedné provincii, selhaly za Diokletiana, jenž snažil se obnoviti staré římské náboženství.

Konstantin byl šťastnější, ježto pozoruje velkolepý vývoj křesťanství (zejména v Malé Asii), sáhl po něm jako po zralém ovoci, třeba formálně nezrušil kultů posavadních. Zásady křesťanské nebyly římskému zřízení tehdejšímu již zcela cizí, nebyly úplně protilehlé: i římské právo se stávalo za vlivu stoicismu jemnějším, nutnost stejného práva přicházela k platnosti; kosmopolitické zásady zatlačovaly názory národní, *ius strictum* ustupovalo *aequitati, iuri aequo et bono*. Přejít ke křesťanským zásadám nebyl tudíž závratný; universální říše byla půdou pro universální křesťanství.

Ptáme-li se po poměru mezi státem a křesťanstvím od jeho vzniku až do doby milánského reskriptu, jisto je, že křesťanství nebylo v přímých službách státu, že bylo nezávislo na něm; stát římský buď mlčky trpěl křesťanství, buď je ujařmoval; ale stát ho oficiálně nepodporoval.

Možnost vzrůstu křesťanství se vysvětluje jednak občasným trpěním státním, jednak okolností, že křesťané od 2. století se ustavovali někdy, ale ne všeobecně ve formě římských *collegia tenuiorum a funeraticia*, tedy ve formě spolkův osob chudých na vzájemnou podporu a společenstev pohřebních, jež za císařství byla připuštěna již všeobecným zákonným předpisem a nepotřebovala v každém jednotlivém případě zvláštního státního povolení od senátu nebo císaře. Při tom nelze ovšem přehlédnouti Trajanova zákazu všechněch tajných sdružení.

Co si křesťanství vybudovalo v této době, učinilo vlastní silou, vlastními prostředky; odtud vysvětlitelna všeobecná úcta k prvním dobám křesťanským. V této době křesťanství uhájilo své učení i proti různým názorům je potírajícím, jež zastávali: židovský partikularism, polemikové poňanští, antinomism (odmítání všeho zákona), přívrženci Šimona černokněžníka, Ebionité

a Nazarejci (Nazareové), Elkesaité vyšedší z Ebionitův a zejména gnostikové, šířící směsici orientálně-řecké filosofie náboženské se židovským a křesťanským zjevením (syrští Ofité, alexandrinští Marcionisté, dokétové a eukratité), pak montanism, neoplatonism, antitrinitáři, novatianism, meletianism, manicheism.

II. Útvar církve.

Obracíme se k vypsání vnějšího útvaru křesťanství až do začátku 4. století v rysech nejhlavnějších. Život křesťanský se vyvíjel samostatně, na státu nezávisle, ano i proti státnímu právu, jež mu bylo zásadně nepřátelské. Samostatná úprava života církevního je novotou dalekosáhlého významu. Svět předkřesťanský nezná žádného samostatného sdružení ústavně zřízeného pro bohoslužbu. Antický stát zahrnuje v sobě všechnu bohoslužbu, stát ji upravuje; bohoslužba byla státní.

Ale universální poslání křesťanství neuznávalo hranic státních jako mezi svého působení; křesťanství bylo všenárodní, odtud nevyhnutelný sklon k samostatnému zřízení, nezávislému na státu. Touto samostatností křesťanství podalo tehdá důkaz, že mohou se tvořiti závazné normy na základě projeveného přesvědčení určitého společenstva, tedy důkaz, že právo může se tvořiti i bez státu, že právo a stát jsou dvě samostatné mocnosti.

Na této skutečnosti nezmění ničehož úvahy, zda-li by bývalo v zájmu křesťanstva, aby nebylo došlo k zvláštní právní úpravě náboženského života, a to vzhledem k jeho duchovosti a k jeho nadpřirozeným cílům, vzhledem k tomu, že vnitřní poměr člověka k Bohu by nepotřeboval zvláštní právní úpravy. Výrok *S o h m ů v* v *Kirchenrecht*, I, 1892, že podstata církevního práva odporuje povaze církve, vychází od oněch úvah. *S o h m* však předpokládá nezměnitelnou normální ústavu křesťanstva rázu charismatického, která nestrpí nižádného dalšího vývoje; *S o h m* ztotožňuje církev na zemi zřízenou s říší Boží; tedy nadpозemskou, ztotožňuje pojem právní s pojmem theologickým; *S o h m* předpokládá, že právo vůbec se protíví duchovní podstatě církve, ale při tom se staví do popředí formální povaha práva a jeho vynutitelnost, nepřihlízí se k právu jako k řádu společenskému.

Ona právní úprava nastala vnitřní nutností, když z víry

v Krista se stává uctívání jeho. Vznik církevní organizace, tudíž církevního práva se vysvětluje úvahou, že prakřesťanský enthu-
siasm, všeobecné nadšené zanícení pro křesťanskou víru a lásku
časem částečně vyprchalo, že rostoucí obce se neskládaly veskrze
z lidí »svatých«, že byl nutný církevní regiment, aby byli vedeni,
kdož sami nedovedli jíti.

Pokud Kristus žil, nebylo organizované obce; Kristus orga-
nisoval jen kázání, pro něž si vyhledal pomocníky sobě oddané;
mohutná víra spojovala novověrce. Když však zakladatel odešel
z tohoto světa a naděje na jeho návrat (»Parusia«) se nesplnila,
nastala nutnost organizace, by se zajistily základy víry, by se
předešlo rozkladu. Z této nutnosti vzniklo kněžství a církev, jež
byla ochráncem učení Kristova, jež se stala pokračovatelem
v působení zakladatelově. Kristus byl pak pramenem kněžských
milostí. Křesťanem nebyl pak ten, kdo v Krista věřil, ale kdo
náležel k církvi biskupské, svátostní a tradiční, která byla nosi-
telem křesťanských pravd. Podrobení církvi znamená podrobení
křesťanským zásadám.

Zde nám nyní jde o to, bychom seznali v obrysech vznik
zevní organizace kněžstva a církve, pokud to vyplývá z posavad-
ního probádání pramenů, podniknutého celou řadou pracovníků.
Odpověď k otázce takto dané nechává stranou dogma; není dnes
konečná, anť závisí na pramenech. A tu je vytknutí, že pra-
meny nejsou počtem příliš hojné, že mohou různě býti vykládá-
ny, že spor panuje o jich stáří a že nám často podávají obraz
vývoje jen v určitých okresích. Odtud jeví se líčení následující
celkem jako hypothesis, při čem H a r n a c k o v y názory nejvíce
protáží.

Při tomto líčení lze různiti na straně jedné p r a o b e c k ř e-
sťanskou a křesťanství šířící se mezi židy, na
straně druhé pak křesťanství se šířící mezi p o h a n y.

A. V prvému směru lze vytknouti, že nutnost pevného
právního řádu nebyla pocitována, pokud víra v návrat Kristův
byla přemocná. Když Kristus opustil tento svět, doplnilo se
v Jerusalémě 11 apoštolů za předsednictví Petrova na 12 tím, že
Matěj vylosován na místo Jidáše zrádce. Těmto »dvanácti«
připadla vládní moc za náčelnictví Petrova. Dvanáct apoštolů za-
tlačilo v 2. století paměť na jiné apoštoly, kteří působili jako
missionáři, sprostředkující spojení mezi jednotlivými obcemi.

Pak vystupovali ještě učedníci a učednice.

Tyto tři skupiny vespolek tvoří v Jerusalémě základ messianské obce Kristovy. Příslušníci této obce byli věřící, věrní, vyvolení (Boží), svatí, posvěcení, bratři (sestry, otcové, matky), služebníci atd.

»Církví« (ecclesia) byla pospolitost křesťanů spjatých jednotnou vírou; církví byla i obec jednotlivá, i shromáždění obce. Málo užíváno označení »synagoga«, jež svědčilo židům, ačkoli život křesťanský nebyl ve všem rozdílný od života jejich.

V obci však vyskytují se ještě proroci (prophetae) a učitelé (*διδάσκαλοι*, doctores, kteří spolu s apoštoly jsou *πνευματικοί*, působí charismaty (gratiae gratis datae) za vlivu »ducha«. Proroci působí buď v obci jediné buď ve více obcích, pronášejí nadšené modlitby a oznamují zjevení božské vůle. Učitelé (předpřů mravních) se zdají býti vázani na jedinou obec.

Ustanovení k službě u obce se dělo buď vzkládáním rukou od apoštolův, apoštolů-missionářů, buď spolupůsobila obec.

Obec Jerusalémská měla patrně postavení přednostní; v čem záleželo, nelze zjistiti v jednotlivostech.

Po nějaké době (Skutkové apošt. VI, 1 nsl.) nařídilo dvanáct apoštolů, jimž příslušela nejvyšší správa, by vybrali bratři ze sebe mužů sedm dobiropověstných, plných Ducha svatého a moudrosti, jimž se přikázalo přísluhování stolům, jelikož bylo reptání Řeků, (t. j. Hellenistů, řecky mluvících a narozených v cizině, v rozptýlení, diaspora) proti domácím, že by zanedbávány byly v přísluhování vezdejší vdvoy jejich. Apoštolové vzkládali ruce na vyvolené. Nelze s jistotou stanoviti, byl-li to úřad v technickém slova smyslu, ježto zmíněná služba brzy se vytratila; k těmto »sedmi« přihlíží se jako k plnomocníkům »dvanácti« pro dočasné vedení chudinské správy.

Dvanáct apoštolů zůstalo v Jerusalémě do druhého pronásledování Heróda Agrippy I. (41—44); do Jerusaléma se vraceli jen občas. Tam převzal vládu Jakub »bratr Páně« a presbyteři. Změna tato asi znamená, že příbuzní Kristovi přicházejí do popředí, že pneumatický element při vládě mizí a že nastalo napodobení židovské ústavy. Jakub má podobenství s veleknězem, presbyteři se synedriem. Jakubovi přísluší monarchická moc; tradice ho nazývá biskupem. On zemřel mučnickou smrtí (62 nebo 63) jako jeho nástupce a příbuzný Simeon r. 107? Vy-

stěhováním praobce do Pelly (ca. 68) a zbořením Jeruzaléma (r. 70) zaniklo ústřední sídlo křesťanů vyšedších ze židův, čímž křesťanství toto pozbývá znenáhla významu.

B. Nakolik jde o ústavu křesťanských obcí mezi pohany, byly samostatné, na sobě nezávislé; nazývají se *ecclesia* jako i pospolitost jich (církve místní, církve celistvá). Církve celistvá žije v jednotlivých církvích. Obce prodchnuty jsou slovem Božím, veliká víra je spojuje. Zde mezi pohany vzniká církev obecná, katolická, ovšem ne rázem, ale znenáhla.

1. O místní moci v době apoštolské mnoho se nemluví a ne vždy po stejném rozumu. Nelze s jistotou předpokládati vznik jednotného zřízení obecního, nelze též s jistotou vyvoditi, zda-li jde o dobrovolná konání (úřady ethické) nebo již v právním smyslu o úřední službu těch, kdož jako ustanovení náčelníci se označují, ačkoli mnoho tomuto názoru nasvědčuje. Uvádějí se *episcopi*, *ἐπίσκοποι*, dozorcí, kurátoři vedoucí správu; »presbyteri«, *πρεσβύτεροι* (starší co do věku nebo víry, členové v radě); *diaconi*, *διάκονοι* (služebníci ve správě jako zástupci biskupští; *ii qui praesunt in Domino* (*προϊστάμενοι*). O prorocích a učitelích činí se též zmínka. Ústřední vládní moc apoštolů se nepopírá; což vyplývá z »koncilu apoštolského« v Jeruzalémě r. 50 (nebo 51), kde rozhodnut záporně spor, zda obřizka a starý zákon celý zavazují i pohany.

2. Přihlédneme-li k době pozdější, po apoštolské asi od r. 70 po Kr. lze vytknouti toto: Až po 1. století nevykazují křesťanské obce místní pevného zřízení; mohutná víra, čilý život náboženský činí právní úpravu mnohdy postrádatelnou. Pospolitá obec křesťanská zachovává jednotnou víru v prorocích a učitelích. Znenáhla se vyskytující úprava obcí křesťanských nastala podle vzoru pohanských zařízení náboženských. Původní byl rozdíl mezi *πρεσβύτεροι* a *ρεότεροι*; »staršími« byly osoby věkem pokročilejší, ale též muži o víru zasloužení; na ně přenesena starost o obec. Kde toto nebylo možné, byli ustanoveni úředníci různého jména (*presbyteri*, *pastores*, *προϊστάμενοι*, *praepositi*, *ηγούμενοι*) a podle různého způsobu. *Presbyterum* příslušela správa i kázeň, pak ale též starost o chudinu a o shromáždění obce. *Presbyteri* nazýváni někdy pro onu činnost »*episcopi*«, pro činnost tuto »*diaconi*«. Ale záhy nazváni »*episcopi*« ti, kdož se zabývali chudinou a shromážděním jako úředníci

vedoucí, kdežto »diaconi« nazváni úředníci biskupům podřízeni v činnosti této.

Starost o chudinu a služba v shromáždění obce přichází do popředí; kdož o ni se starají, přijímají pak též povinnost, utvrzovati ve víře, zejména když úřad prorokův a učitelů začíná mizeti; takto vynikají biskupové jako první vůdci. Ustanovování jich se děje podle starozákonního vzoru a pokládá se za závazné podle apoštolského nařízení.

Místní obce nabývají zřízení samostatného a podmíněného zvláštním církevním právem. Vývoj řečený je též odůvodněn: »starší« potřebovali náčelníka a vykonavatele; vyvinující se bohoslužba a rituál jako i správa majetku svěřeny byly do rukou jediných. Tímto jediným správcem sprostředkován též styk obce s obcí.

Náčelník obce se stával také ochráncem od hrožícího rozkolu vyvolaného odchylným učením (gnosticismem). Ale biskup není samovládcem; společně se sborem presbyterů (*πρεσβυτέριον*) vystupuje ve věcech obtížnějších.

3. Tato organizace biskupská jest již ustálenou kolem roku 115 v Antiochii a v Asii i vystupuje pak všude v církvi. Biskup je náčelník při bohoslužbě a při shromáždění obce. V něm shledávána záruka jednoty v obcích (*καθολικὴ ἐκκλησία*). Pod ním a vedle něho je sbor kněží (presbyteri) jako sbor poradní. Diaconové (jáhnové) nejsouce spíati v žádném sboru, jsou vykonavatelé biskupových rozkazů co do bohoslužby a správy obecní. Biskup zastupuje Krista, kněží zastupují apoštoly.

Následkem této vrchní moci biskupské vyvinují se místní obce jako celky v sobě uzavřené. Co čelilo proti obci biskupem ovládané bylo kacířstvím, *αἵρεσις*.

Život křesťanský soustřeďoval se v městech (civitas); samostatná organizace po venkově vystupuje teprve ve 3. a 4. století. Ovšem vystupují na Východě již v 2. století v některých venkovských obcích biskupové (*χωρεπίσκοποι*), ale bez účastenství na synodách.

Ve století 2. u s t á l u je se rozdíl mezi klérem a laiky (*λαός*, plebs). *Κλήρος* (jemuž odpovídá latinské slovo »ordo«) znamená los, jímž něčeho se získává, pak to co se vyzískalo (úřad), jakož i ty, jímž zisku se dostalo (úředníci). Kdo k úřadu byl povolán zvláštním aktem (ordinace), náleží ke kléru čili k ordo;

tudíž k němu příslušejí biskupové, kněží, jáhni a kdo byli pod nimi. Ovšem není klérus ještě samostatný stav, t. j. mnozí klérikové se oddávají ještě občanské práci, pravidelným živnostem, ale které nesměly se přičítí křesťanským názorům o dovoleném povolání; třebaž zásada posléze řečená platila všeobecně, přece dala hlavně se uplatnit u kleriků. Všeobecně zapovězeny byly výkony gladiátorů, herců, tanečníků, mnohdy služba vojenská atd.

Prohloubení rozdílu mezi klérem a laiky znamená, že církev svými činiteli a zařízeními se stává ústavem sprostředkujícím spasení, ústavem svatým, jenž vede laiky. Ústav tento reprezentován je biskupy.

4. Ke konci 2. století je rozdíl mezi biskupy, kněžími a jáhny zcela jasný, prohloubený a pevný, ovšem ne podstatně jiný než-li dříve. Biskup je v obci monarchou, má vládu náčelnickou; zastupuje obec uvnitř, a na venek (*pastor, magister, sacerdos, dux, dominus, iudex, rex; episcopus in ecclesia et ecclesia in episcopo; salus extra ecclesiam non est.*) (Cyprian 258.)

Biskupové pokládají se nyní za bezprostřední nástupce apoštolů (apoštolská sukcese), za nositele poslání apoštolského, za tlumočníky pravé apoštolské víry (charisma veritatis). Biskupům zejména příslušela ordinace kněží, a jáhnův, absoluce kajícníků, břimování, hlavní správa církevních důchodů.

Vývoj zřízení biskupského byl sice podporován odbojem proti gnosticismu, ale jím vyvolán nebyl; vývoj tento byl podporován vynikajícími vlastnostmi přemnohých biskupů, kteří oživovali svým životem památku na apoštoly. V některých obcích se dávalo podle biskupův. Osobnost biskupova se ztrácí do pozadí, do popředí přichází biskupský úřad.

Souhrn biskupů (*episcopatus*) tvoří nyní církev; mezi biskupy je spojitost; biskupové představují křesťanskou obec pospolitou, která byla posud svazem biskupských obcí. Právní jednota je táž, jen charakter její se mění. Biskupové takto vysoko se vyšinuli nad kněží, jejichž moc se osvědčovala hlavně v jich sboru; kněží řídili z rozkazu biskupova jako jich zástupci bohoslužbu, oni byli rádci a pomocníci biskupští; neprávem byli v pozdější době mnohdy pokládáni za nástupce učedníků Kristových.

Jáhnové (*diaconi, levitae*) přísluhují při bohoslužbě (přijímají obětiny, rozdávají chléb a víno, dozírají nad pořádkem), jsou činní při správě chudinské a nemocniční a správě duší (při kázání a křtu); výkony soudní samostatně jim nepříslušely.

Biskupové již záhy povyšovali jednoho jáhna (*diaconus episcopi*) tím, že ho zaměstnávali jako pomocníka a zástupce ve vlastních povinnostech svých, zejména ve správě chudinské a ve správě církevního majetku; tento jáhen se stával též náčelníkem jáhnů jako obecních oekonomův. *Diaconus episcopi* je předchůdcem právně organisovaného archidiakonátu od 2. pol. 3. století. Zmínění jáhni byli někdy povoláni na úrad biskupský.

Zvláštní charakter kněžský (*sacerdotes*) byl zřetelně přiřčen biskupům a kněžím v době Irenaeově († snad začátkem 3. stol.) a Tertullianově († po r. 222). To souvisí s názorem, že zvláštní obět se přináší Bohu v eucharistii; přeměna tato však není přímým následkem starozákonního kněžství. Presbyteri zase se sblížili *sacerdotiis* s biskupy, od nichž je jáhnové byli odloučili ve správě. K církvi náleží pak každý, kdo uznává regulam fidei, novozákonný kanon a autoritu biskupskou.

V 2. století nebyl ještě *clerus minor* (stupně pod jáhnem) vyvinut zcela, ale mluví se o *viduae diaconissae* (*ministrae*). Žádalo se na nich hlavně zachovalost mravní; byly nápomocny při vyučování ženských katechumenů, při ošetřování chudých a nemocných ženských; v 1. polovici 3. století počítají se *diaconissae* v syrské církvi ke kleru nižšímu, což se děje na západě teprve později. Dále se mluví o lektorech a exorcistech. Stupně tyto nejsou převzaty ze zřízení synagogního. Kolem polovice 3. století objevují se u dalším vývoji jáhenského úřadu a to na západě, ovšem ne všude, ale hlavně v Římě *podjáhnové* (pomocníci jáhnů v církevní správě a při liturgických úkonech), *akolythé* (doprovázejí vyší duchovní a přísluhují při bohoslužbě), *exorcisté* (předčítali zaklínací formule při křtu a při léčení osob posedlých zlým duchem), *lektori* (předčítají písmo v liturgických shromážděních), *ostiarii* (bdí nad zevním pořádkem při bohoslužbě). Ke svým službám byl tento nižší klérus povolán biskupem, někdy klérem; biskup jim žehnal, však neuděloval zvláštního svěcení. Z nižšího kleru bylo lze postoupiti k vyšímu, čímž výběr mužů spolehlivých umožněn byl.

Školy katechetické působící původně ve vyučování katechumenů se staly od konce II. stol. školami ku vzdělání kléru (nejslavnější škola alexandrijská). Na východě patřili ke kléru pouze podjáhnové (*ὑποδιάκονοι*) a lektori (*ἀναγνώσται*). Vyznavači (confessores) konečně nepočítáni ke kléru. Klerikové považováni byli za bojovníky boží. Zcela ovšem vymizeli evangelisté (dřívější apoštolové missionáři), proroci a učitelé.

Kdo měl se státi členem kléru, musil býti osvědčeným co do života křesťanského. Již první epištola Pavla k Timoteovi (podle názoru katolického asi z roku 65, podle protestantského z let 117—138) vypisuje nutné vlastnosti předáku v křesťanských obcích (III, 1 nsl.): Musit biskup býti bez úhony, jedné manželky muž, bedlivý, střídmy, vážný, k hostem přívětivý, způsobný k učení, ne pijan vína, ne bitec, ani mrzkého zisku žádostivý, ale mírný, ne svárlivý, ne lakomec, kterýž by dům svůj dobře spravoval, dítky měl v poddanosti se vši poctivostí; ne novák (právě křtěný) . . . , musit také i svědectví dobré míti od těch, kteří jsou vně (pohané).

Tak podobně já h n o v é mají býti poctiví, ne dvojího jazyka, ne mnoho vína pijící, ne žádostiví mrzkého zisku, svědomí čistého, zkušený, bez úhony, též i manželky ať mají poctivé, neutrhavé, střídme, ve všem věrné; i jáhnové buďtež jedné manželky muži, kteříž by dítky dobře spravovali i své domy. Podle některých pramenů vyžadovalo se věku 50 let u biskupa, 30 let u presbytera.

Duchovní nebyli zavázáni bezženstvím. Kdo jsa ženat byl přijat do stavu duchovního, mohl i nadále pokračovati v manželství. Avšak po přijetí do kléru nemohli uzavřítí manželství ni biskupové, ni kněží, ni jáhni. Teprve r. 314 nařídila synoda konaná v Ancyře (can. 10), že mohl jáhen před svěcením si vyhraditi manželství. Ve Španělsku stanovila (c. 33) synoda konaná v Elvíře (kolem r. 300), že pod trestem sesazení všichni klerikové sloužící při oltáři musejí se zřící obcování se svými ženami, třeba vstoupili do kléru již jako ženatí. Zákaz manželství nebo zákaz pokračování v manželských stycích se nezakládal tenkrát na církevně politických náziráních ani ne na obavě, že by starost o rodinu oddalovala duchovního od jeho povolání (Pavel I. Kor. VII, 32, 33), ale zakládal se spíše na názoru, že bezženství je vyšší dokonalostí nežli pohlavní život v manželství, jež je zase

nesporně lepší nežli pohlavní neřesti (I. Kor. 7, 26, 29, 31). Bezženstvím bylo lze dosáti nejjistěji cesty k Bohu. Potlačování pudu pohlavního bylo zejména podle gnosticizmu záslužné a bohulibé. Odtud nepodporováno vůbec druhé manželství, nepřijímání do kléru, kdož žili v druhém manželství nebo se oženili s vdovou. Čím vyššího stupně kléru chtěl dosáti klerik, tím větší zdrženlivostí pohlavní měl se vyznamenati. (Canones apostolorum XVII nsl.). Z ustanovení těchto je patrné rozštěpení v nazírání na pohlavní etiku, o němž ovšem blíže nelze mluvit zde.

Klerikové neměli se oddávati světskému povolání (poručnictví, obchodu) (II. Tim. 2, 4).

Klerikům příslušela též oprávnění: zvláštní pocty, poslušnost s strany věřících, nárok na odškodnění z úradů neb od obce (Luk. X, 7: »hoden jest dělník mzdy své«; též Mat. X, 10 a nsl.; I Tim. V, 18; I Kor. IX, 13 nsl.: »Zdaliž nevíte, že ti, kteříž o svatých věcech pracují, z svatých věcí jedí, a kteří oltáři přistojí, s oltářem spolu díl mají«. »Tak i Pán nařídil těm, kteříž evangelium zvěstují, aby z evangelia živi byli.«) Zásada tato vyrozumívá se o klericích vyššího svěcení. Věřící vyhovovali jí poskytováním oblací při bohoslužbě (prvotiny, desátky). Vlivu názorů židovských nelze neviděti.

Klerikům příslušela čestná místa při bohoslužbě; obžaloby proti nim byly stíženy.

Při ustanovování předáků je po vývoji zřetelnějšího rozdílu mezi klérem a laiky znatelný vliv těchto dvou skupin; při zvolení biskupů nabývají vlivu též biskupové sousedních obcí. Způsob ustanovení není ovšem všude stejný, jakož otázka tato ještě vůbec sporná jest. Jáhnové a kněží voleni byli obcí na základě návrhu učiněného biskupem.

Při volbě biskupů nejčastěji se objevuje: a) *testimonium clericorum* o způsobilosti vyvoleného kandidáta; b) *consensus* sousedních biskupů, kteří měli od polovice 2. stol. se dostaviti do osiřelé obce; c) *suffragium populi*, t. j. volba obcí, d) svěcení od sousedních biskupů rukou vložením a modlitbou (*ordinatio*), což po vývoji provinciálního svazku přešlo na metropolitu i s potvrzením nového biskupa.

Biskup vzkládá ruce nad klérem podřízeným.

Obec osiřelá spravována byla prozatím presbyterstvem.

5. Organizace mladého křesťanství se doplňuje od 2. polovice 2. století ještě novým článkem, který vsunuje se mezi spolitou a jednotnou obec křesťanskou a mezi obce místní. Je to spiatost obcí ležících většinou v jedné provincii politické, která byla namnoze kulturním celkem. Hlavní město v politické provincii stává se namnoze střediskem i života církevního (*ἐπαρχία*); tak vynikají na př. na Východě: Antiochie, Caesarea Capadociae, Ephesus, Caesarea v Palestině, Jerusálém; na Západě Řím, Alexandrie, Karthago.

Biskup hlavního města provinciálního (*μητροπολίτης*) stává se pravidelně nadřazeným nad biskupy provincie; výjimkou byl v Severní Africe nejstarší biskup náčelníkem.

Zřízení toto podporováno též synodami, t. j. shromážděními biskupů působících na mnoze v jedné politické provincii a to pravidelně s hlasem rozhodujícím o věcech společných. Na synodách mohli býti přítomni kněží a jáhnové, ano i laikové. Synody vznikají od 2. polovice 2. století; v 3. století vyskytují se již pravidelněji v Řecku, Africe a v Asii; začátkem 4. století v Gallii a ve Španělsku. Že by synody byly p o u h ý m napodobením politických shromáždění obecních není dokázáno; rozhodovat potřeba vzájemného dorozumění a potřeba zevního osvědčení biskupů jako odpovědných představitelů církve.

Byly svolávány i synody biskupů z více provincií n. př. v Antiochii v pol. 3. stol.

Z posavadních poznámek patrně, že křesťanské zřízení není pouhým nápodobením ani židovského ani pohanského kultu, třebaš druhdy vliv jeho se uplatňoval. Zajímavá při tom je skutečnost, že i péče o chudé byla vždy podřizována pod úřad duchovní, ježto i tato činnost byla ovládána náboženstvím. Organizace duchovní stávala se protivou státní organizace; byla jí podobna, ale proto státnímu zřízení nebezpečná. Ve 3. století lze totiž pozorovati první začátky vzniku velkých patriarchátů, které jsou utvořeny z několika provincií církevních (Řím, Alexandrie, Antiochie); úplný vývoj však náleží dobám pozdějším.

6. Zvláštní zmínka ovšem je nutná o zvláštním postavení Říma. Řím byl světovým hlavním městem říše římské, pokládán byl za poslední sídlo apoštolů Petra a Pavla, náboženský život křesťanský a všestranná podpora zájmů náboženských byly zde v každém směru velmi čilé, což částečně přivedilo pronásledo-

vání za Nerona 64 a za Valeriana 258. Řím jevil velikou přítažlivost mnohých obcí, jež chtěly býti s ním ve spojení (na př. obce maloasijské od r. 154); Římu připisována »*potentior (potior) principalitas*« mezi obcemi křesťanskými (Irenaeus), Řím pokládán (Cyprián) za nositele jednoty uvnitř církve (začátky *regulae fidei*, vznik kanonu novozákonného, první sepsání právních norem). V Římě provedena záhy přesná organizace církevní správy (za Fabiana 236—250).

Římský biskup pokládán byl císařem Aurelianem 272 za náčelníka v církvi (ve sporu Pavla ze Samosaty s Domnem, biskupem antiochenským). Převaha obce římské, třebaš všeobecně neuznávaná, přecházela na biskupa římského, jenž v 3. století mnohdy označován jako jediný nástupce Petrův s jeho právy i povinnostmi; již ca. 160 existují zvláštní listiny římských biskupů sahající až do doby apoštolské. Převaze této nasvědčuje pastýřský list Klementův zaslaný obci Korinthské kolem r. 90, dekret biskupa Viktora z r. 196 o slavení velikonočí a dekret Kalixtův z r. 217—218 o zmírnění církevní kázně, při čemž uplatňují se slova písma: »*Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevallebunt adversus eam.*« (Mat. XVI, 18.)

Biskup Štěpán (254—257) žádá (ovšem bez úspěchu) jako nástupce Petrův a majitel primátu poslušnost od *ecclesiae novellae et posterae* ve sporu o platnost křtu uděleného kacíři.

Biskup římský byl metropolitou pro italský poloostrov. V Gallii a ve Španělsku uznáváno vyšší postavení římského biskupa; z Egypta a z Karthaga býval žádán za rozhodnutí v otázkách dogmatických, resp. praktických.

Zvláštní titul nepřislušeí ještě římským biskupům.

Z předešlého líčení je patrné, jak zvolna se vyvinul organismus, jenž byl ústavem založeným pro šíření a utvrzení víry a byl společenstvím věřících, jež neodvozovalo své jsočnosti od státu a jež byl nositelem právních norem na státu nezávislých. Toto duchovní zřízení bylo již Pavlem označeno jako *πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς*, což připomíná pozdější *civitas Dei*. Důsledky tohoto nazírání a řečené samostatnosti se neosvědčovaly ještě revolučně vůči státu v dobách, o nichž jsme mluvili; ale základy byly položeny pro pozdější vývoj.

Literatura. Prameny a literatura jsou podrobně udány u Batiffol-a., *L'Église naissante et le Catholicisme*, 7. vyd. Paříž 1919 a u Stutz-e, *Kirchenrecht*, v Holtzendorffově-Kohlerově *Encyklopädie der Rechtswissenschaft*, 7. vyd. 5. sv. (1914). Z české a novější literatury uvádíme bez nároku po vyčerpání: Bilc z e w s k i-T u m p a c h, *Archaeologie křesťanská*, Praha, 1898. — Bulla, *O zřízení církve Kristovy za prvních dob v Časopise katol. duchovenstva* (= Č. k. d.) 1905, 513 nsl. — D o b s c h ü t z, *Das Urchristentum im Lichte unserer Zeit* v *Theolog. Studien u. Kritiken*, 1917, str. 129 nsl. — D u n i n - B o r k o w s k i, *Die Gemeinderechte in der alten Kirche* v »*Stimmen der Zeit*«, 1921, 438 nsl. — E b e r l e, *Zur Lehre über den Primat Petri* v »*Theologie u. Glaube*«, 1921, str. 211 nsl. — E s s e r, *Das Irenäuszeugnis für den Primat der röm. Kirche* v *Der Katholik*, 4. Folge, XIX, 289 nsl. — F a u l h a b e r, *Die Libelli in der Christenverfolgung des Kaisers Decius* v *Zeitschrift für kathol. Theologie*, 1919, str. 439 nsl. — F ö r s t e r, *Kirchenrecht vor dem ersten Clemensbrief* v »*Harnacks-Ehrung*«, 1921. — G l ü c k l i c h, *Nové názory o vývoji křesťanských církví a skupin v Českém časopisu historickém*, 1914, ročn. XX, str. 188 nsl. — H u b í k, *Křesťané »pekaři« v Č. k. d.* 1909, str. 57. — T ý ž, *Sv. Ireneus a Řím*, tamže, 1911, str. 297 nsl. — T ý ž, *Libelli v pronásledování císaře Decia*, tamže, 1912, str. 402 nsl. — T ý ž, *Jednací řád senátu římského a prvních církevních sněmův afrických*, Č. k. d. 1913, str. 328. — K o e n i g e r, *Grundriss einer Geschichte des kathol. Kirchenrechts*, Köln, 1919. — K o c h, *Zur Geschichte des monarchischen Episkopates* v *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft* 1919—20, str. 81 nsl. — T ý ž, *Irenaeus über den Vorzug der römischen Kirche* v *Theologische Studien u. Kritiken*, 1921, str. 54 nsl. — K r y š t ů f e k, *Jména prvních křesťanů v Č. k. d.* 1907, str. 153 nsl. — L i e t z m a n n, *Petrus u. Paulus in Rom*, Bonn 1915. — M e t z n e r, *Die Verfassung der Kirche in den zwei ersten Jh. unter besonderer Berücksichtigung der Schriften Harnacks*. Danzig, 1920. — P o h u n e k, *Antika a křesťanství*, Praha, 1910. — S a m s o u r, *Církevní dějiny obecné*, Praha, 1907. — T ý ž, *Rychlé rozšíření křesťanství v prvních třech stoletích a jeho příčiny* v Č. k. d. 1917, str. 38. nsl. — S c h i l l i n g, *Naturrecht und Staat nach der Lehre der alten Kirche*, Paderborn, 1914.

(K tomu Troeltsch v *Histor. Zeitschrift*, sv. 115.) — Slavorum litterae theologicae *Conspectus periodicus*, Praha, II str. 30 nsl., III, 7, 36, 55. — Smrček, Společenské problémy v listech sv. apoštola Pavla, v Č. k. d. 1913 a nsl. — Stutz, Die römischen Titellirkchen u. die Verfassung der stadtrömischen Kirche unter Papst Fabian v *Zeitschrift der Savigny - Stiftung*, Kanon. Abt. IX, 1919, str. 288 nsl. — Troeltsch, Die Soziallehren der christlichen Kirchen u. Gruppen, Tübingen 1912. — Tumpach, Význam a důležitost starokřesťanských památek a pomníků pro vědu a náboženství, Praha, 1901. — Vacek, Právní názory církve římsko-katolické ve světle dějin, Brno, 1921 nsl. — Weiss, Das Urchristentum (herausgegeben von R. Knopf), Göttingen, 1917.

Vratislav Bušek:

Zásada nerozlučitelnosti manželství a privilegium Paulinum.

(Od doby nejstarší až po Rolanda.)

Zásada, že každé konsumované manželství zakládá trvalé společenství života, byla církví katolickou hájena od samotného počátku. V Novém Zákoně jsou to jedině dvě místa, která se zdají odporovati této zásadě nerozlučitelnosti manželství.¹⁾ Jednak jsou to slova Kristova, že kdo zapudí ženu svou, vyjma pro nevěrnost a jinou pojme, dopouští se cizoložství, jednak jsou to slavná slova ap. Pavla, z dopisu ke Korintským (I. Cor. VII. 10. sl.), která dala základ t. zv. privilegiu Paulinu. Sv. Pavel, když byl před tím uvedl Korintským na pamět slova Kristova, že muž nemá opouštět ženu svou a žena muže svého (I. Cor. VII. 10—11), připojil ve svém jméně toto (I. Cor. VII. 12):

Nam caeteris ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam, 13: Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic

¹⁾ Genes. I. 2, 24, ev. sv. Mat. V. 32, XIX. 3. sq., sv. Marek X. 2 sq., sv. Luk. XVI. 18 sq., sv. Pavel I. Cor. VII. 10 sq., Řím. VII. 2 sq. —